

державу як географічний організм, який втілюється в просторі». В сучасних умовах елемент «гео-» переосмислюється. Це вже не просто географічний або просторовий аспект в політиці. Він набуває всепланетарних масштабів, включає виміри, правила і поведінки людини в цілому, а також окремих держав, союзів, блоків в загальносвітовому аспекті.

Багатьма науковцями геополітика розуміється не тільки як наука зі своєю предметною сферою, законами і т.д., а як метод осмислення історії і політики.

Геополітика передбачає також певне бачення моделі світового устрою. К.Хаусхофер в своїй роботі «Геополітика панідей» вважав, що для запобігання конфліктів світ треба розділити між великими державами на декілька зон впливу («панрегіонів»), які пізніше були названі «Великими просторами» [Хаусхофер 2001, с. 7–250].

Після другої світової війни роль географічних факторів слабшає. На їх місце приходять технологія. Відбувається трансформація поняття геополітика під впливом глобалізаційних процесів: руйнуються традиційні кордони держав, а також традиції сучасної політики. В якості параметрів геополітики називають не тільки сушу, море, повітряний простір, але також космос та інформаційний простір, останній фігурує як найбільш значимий. Вплив глобалізації відбувається на декількох рівнях, в тому числі на культурному, що призводить до американізації сучасного буття та втрати національної самобутності. Основна відмінна риса сучасних трактувань геополітики від класичних полягає в тому, що зараз основну роль відіграють матеріальні, соціальні та моральні ресурси держави. Не тільки активне використання «геополітичного потенціалу», але й сама наявність такого потенціалу може бути достатньою для здійснення певних політичних намірів.

Аналіз словникових статей показує, що центральна частина концепту «Геополітика» представляє собою дві взаємопов'язані ознаки. По-перше, геополітика розуміється як наука, яка вивчає закономірності взаємовідносин між географічними умовами і політикою. З іншого боку, геополітика виступає як ідеологія, тобто як засіб, що виправдовує досягнення, здійснення, збереження, закріплення та ріст влади. В цій якості геополітика використовує будь-які аргументи, пов'язані з географічним середовищем, що виправдовують певні політичні акції. В цілому геополітика виступає як поняття абстрактне, яке має схильність до абсолютизації впливу будь-якого фактору на зовнішню політику.

Література

Боден Ж. Метод легкого познания истории (перевод с французского) /Ж.Боден. - М.: 2000 –С. 40-69. Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география: Учебник для вузов. — М.: Аспект Пресс, 2002. — 479 с. Монтескье Шарль Луи. Избранные произведения / Общ. ред. и вступ. ст. М. П. Баскина. — М.: Гослитиздат, 1955. — С. 190. Ф. Ратцель. Земля и жизнь: сравнительное землеведение. Т. 1-2. СПб., 1903-1906. Макиндер Х. Географическая ось истории. Элементы, 1995. — С. 189. Хаусхофер К. О геополитике: Работы разных лет. — М.: Мысль, 2001. — С. 7–250. Mackinder, H.J. "The geographical pivot of history". The Geographical Journal, 1904, 23, pp. 421–37. Mahan A. T. The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783. Little, Brown & Co. Boston, 1890. Repr. of 5th ed., Dover Publications, New York, 1987. - p.264–272. Spykman N. The Geography of the Peace, New York, Harcourt, Brace and Company, 1942. — p.158.

УДК 81-13

ЛОГВИНЕНКО М. І.

(Київський національний лінгвістичний університет)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ-СЦЕНАРІЮ ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглядаються методологічні основи вивчення текстового концепту-сценарію пошук ідентичності на матеріалі прозових творів французького письменника Еріка-Еммануеля Шмітта. Виокремлені характерні ознаки когнітивної і комунікативної динаміки розгортання текстових концептів, зокрема текстового концепту-сценарію пошук ідентичності.

Ключові слова: текстовий концепт, текстовий концепт-сценарій, когнітивна і комунікативна динаміка розгортання текстових концептів.

Логвиненко М. І. Методологические основы изучения текстового концепта-сценария поиск идентичности. В статье рассматриваются методологические основы изучения текстового концепта-сценария поиск идентичности на материале прозаических произведений французского писателя Эрика-Эммануэля Шмитта. Выделены характерные признаки когнитивной и коммуникативной динамики развёртывания текстовых концептов, в частности текстового концепта-сценария поиск идентичности.

Ключевые слова: текстовый концепт, текстовый концепт-сценарий, когнитивная и коммуникативная динамика развёртывания текстовых концептов.

Logvynenko M. I. Methodological bases of the textual concept-scenario SEARCH FOR IDENTITY studies. The article dwells upon the methodological bases of the textual concept-scenario SEARCH FOR IDENTITY studies in the prose works of the French writer Eric-Emmanuel Schmitt. The characteristic features of the textual concepts' cognitive and communicative dynamics are defined, in

particular textual concept-scenario SEARCH FOR IDENTITY.

Key words: textual concept, textual concept-scenario, textual concepts' cognitive and communicative dynamics.

Вивчення лінгвокогнітивної і комунікативно-прагматичної динаміки розгортання текстових концептів (далі – ТК) відіграє провідну роль в наукових розвідках із семантики художніх текстів. Останнє десятиріччя представники української школи розробили вагомий методично-дослідницький базис, який відкриває нові можливості в інтерпретації літературних текстів і сприяє осягненню їхніх "смилових свердловин" (термін М. І. Жинкіна) [Жинкин 1982, с. 84]. Відтак, наша мета полягає в розробці додаткових методологічних засад дослідження когнітивної і комунікативної динаміки розгортання ТК у французькій художній прозі і реалізується через вирішення головного завдання – виокремлення характерних рис різнотипових і різнорівневих ТК, одним з котрих є текстовий концепт-сценарій (далі – ТКС), що в запропонованій статті являється предметом. Об'єктом статті виступають методи і підходи дослідження напрямків розгортання ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ в прозових творах сучасного французького письменника Еріка-Еммануеля Шмітта.

Зважаючи на той факт, що ТКС складається з окремих ТК і є твірним компонентом загального текстового концепту-ідеї текстів Е.–Е. Шмітта, ми приєднуємося до методики дослідження ТК французької художньої прози, розробленою вітчизняними вченими-романістами [Андрієвська 2010; Істоміна 2010; Кагановська 2003; Каратєєва 2008], а також допускаємо можливість привносити певні корективи до обраного алгоритму дослідження ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ в прозі Е.–Е. Шмітта.

Актуальні дослідження художніх текстів у лінгвокогнітивному руслі демонструють, що вивчення останніх через призму ТК дозволяє не тільки осягнути глибинні смисли тексту, а й проникнути до індивідуальної авторської, відтвореної в тексті свідомості [Бабушкин 1996, с. 41; Буцикіна 2004, с. 54–57; Ніконова 2007, с. 3]. Концепт – сконцентроване уявлення людини про світ і дійсність, яке міститься в її свідомості [Великородных 2006, с. 99]. Отже, концепт ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ в постгуманістичній прозі Е.–Е. Шмітта являє собою авторське персональне уявлення, міжтекстове "утворення", відображене в прозових творах письменника.

Перший пункт запропонованої нами методики дослідження ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ полягає в окресленні позамовних особливостей шміттівської прози, завдяки яким розшифровується її загальний зміст і його складники [Чернявская 2006, с. 89–91]. Вивчення біографічних відомостей про автора, окреслення тематики його творів й соціально-культурного контексту дозволяє виявити приналежність шміттівських прозових текстів до окремого художнього дискурсу, який розвивається у французькій літературі сучасності, зокрема постгуманістичного. На цьому етапі встановлено, що мотив пошуку ідентичності в літературі ХХ–ХХІ сторіччя віддзеркалює потребу сучасного суспільства в самовизначенні і самоідентифікації кожного з її членів. Пошук загальнолюдської, власної (авторської) ідентичності утворює загальну тематику постгуманістичної прози, до якої ми відносимо творчість Е.–Е. Шмітта.

Другим кроком у дослідженні ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ є звернення до французьких автентичних лексикографічних джерел із метою встановлення лексико-семантичного значення його фундаментальних компонентів – лексем "пошук" і "ідентичність", а також узагальнення існуючих трактувань цих понять у міждисциплінарному контексті, що сприяє подальшому виокремленню складників пошуку ідентичності в постгуманістичному французькому літературному дискурсі, зокрема в прозі Е.–Е. Шмітта. Неоднозначність словосполучення *пошук ідентичності* породжує неосяжність трактувань, що можна застосувати в спробах його визначення. Так, іменники *quête* і *identité* – центральні лексеми концепту пошук ідентичності – *quête d'identité*, що у французькій мові поєднуються за допомогою граматичного маркера на позначення родового відмінку прийменника *de*. Етимологічна основа іменника *quête* (*f*) походить від латинського дієприкметника *quaesitus* – *cherché* (той, кого шукають). Перша дефініція, зазначена в словнику, відносить це поняття до літературознавчої сфери, де *quête* – пошукова дія, що утворює сталий вираз *en quête de qch* – у пошуках чогось, тоді коли остання позначає збирання (прохання) грошей і дарунків для підтримки релігійних витворів мистецтва [Dictionnaire Le Petit Larousse illustré 2008, с. 842]. Друга лексична складова словосполучення – *identité* (*f*) – означає перманентний і фундаментальний характер когось [Dictionnaire Le Petit Robert électronique]. Отже, підґрунтя ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ складає пошукова дія щодо сталого й характерного для окремої особистості, яка втілюється / відображається в літературному тексті.

З огляду на здобутки французьких дослідників сучасної французької літератури [Blanckeman 2004], помічаємо, що найбільш розповсюдженими поняттями, навколо яких утворюється концепт ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ, постають лексеми: життя / буття, дитинство, Інший, Я, Бог, що дають нам вихід до таких складників ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ, як ДИТИНСТВО, ВЛАСНЕ Я, ІНШИЙ, що розгортаються на різних рівнях текстової організації, утворюючи загальну художню концептуальну царину шміттівської

постгуманістичної прози.

Керуючись вихідними положеннями методики дослідження ТК, що передбачають оглядове прочитання творів Е.–Е. Шмітта, аналіз сильних позицій текстів, лексико-семантичних одиниць, стилістичних фігур, у прозі Е.–Е. Шмітта ТК ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ – це сукупність розгортання окремих ТК у певній послідовності. Застосуємо запропоновану методику дослідження ТК на прикладі роману « Ulysse from Bagdad » ("Уліс із Багдаду"), де на тлі подій в Іраку розвивається історія молодого іракця, що втікає з охопленого війною Багдаду до омріяної Англії – країни кращого життя й щастя.

Інтертекстуальність заголовка відсилає нас до античного твору Гомера "Одисея", головний персонаж якого Уліс протягом довгих років поневірянь намагається повернутися на батьківщину. Ставши загальним ім'ям, Уліс позначає мандрівника в нескінченній подорожі, що, у свою чергу, є ключовою темою цілої низки творів мандрівної літератури. Уживання англiцизму *from* і топоніму *Bagdad* у назві франкомовного роману вписує текст у соціально-історичний контекст, наштовхуючи на певні асоціації з портретом героя, місцем перебігу подій, американсько-іракським протистоянням. З перших рядків роману перед нами постає оповідач і водночас головний персонаж на ім'я Саад, який розповідає про себе і своє життя в Багдаді до початку військового конфлікту: *Je m'appelle Saad Saad, ce qui signifie en arabe Espoir Espoir et en anglais Triste Triste ; [...] selon que je me sens optimiste ou misérable, je deviens Saad l'Espoir ou Saad le Triste* (Schmitt, UB, 9). Проведена паралель між значенням свого імені в арабській та англійській мовах окреслює уявлення парубка про себе відповідно до географічного розташування. Опозиція імен *Saad l'Espoir* ≠ *Saad le Triste* (тричі) підкреслює ототожнення себе оптимістичного з країною походження, рідним Іраком та нещасного з чужою англomовною державою.

Осмилення власної ідентичності в романі відбувається за рахунок спогадів про себе в часи мирного життя Іраку, споглядання за собою та іншими мандрівниками під час подорожей: *Né quelque part où il ne fallait pas, j'ai voulu en partir ; réclamant le statut de réfugié, j'ai dégringolé d'identité en identité, migrant, mendiant, illégal, sans-papiers, sans-droits, sans-travail ; le seul vocable qui me définit désormais est clandestin. Parasite m'épargnerait. Profiteur aussi. Escroc encore plus. Non, clandestin. Je n'appartiens à aucune nation, ni au pays que j'ai fui ni au pays que je désire rejoindre, encore moins aux pays que je traverse. Clandestin. Juste clandestin. Bienvenu nulle part. Etranger partout* (ibid., 11). У представленому фрагменті вживані лексеми утворюють семантичне поле внутрішнього пошуку ідентичності Саада: *біженець* → *мігрант* → *жебрак* → *нелегал* → *бездокументний* → *безправник* → *безробітний* → *підпільник* → *паразит* → *спекулянт* → *зłodий* → *підпільник* → *шанований гість* → *чужий*. Емфаза іменника *clandestin* n. m. («immigré ou travailleur clandestin» [Dictionnaire Le Petit Larousse illustré 2008, с. 207]) свідчить про "приховану", чужоземну природу Саада, який народився десь (*né quelque part*), звідки втік (*j'ai voulu en partir*), не належить до жодної нації (*je n'appartiens à aucune nation*), країни (*ni au pays que j'ai fui ni au pays que je désire rejoindre, encore moins aux pays que je traverse*), ніде не шанований гість (*bienvenu nulle part*), чужий повсюди (*étranger partout*). Накопичення заперечень і негативних, зневажливих атрибутивних ознак, що ними наділяє себе персонаж, приводить нас до виокремлення ТК Я-НІЩО / НІХТО: *Parfois je suis Saad l'Espoir, parfois Saad le Triste, même si, aux yeux du plus grand nombre, je ne suis rien.[...] Oui, c'est Personne, c'est moi* (ibid., 11). Отже, Я-НІЩО / НІХТО = ПІДПІЛЬНИК, де останній протиставляється ЄВРОПЕЙЦЮ і одночасно прагне ним стати: (Я-НІЩО / НІХТО / ПІДПІЛЬНИК) + (ЄВРОПЕЄЦЬ / ІНШИЙ) = Я.

Віднаходження особистого Я відбувається одночасно з переміщенням Саада в різні куточки світу, де адаптація на нових територіях, зустріч з іншими біженцями та спілкування з духом померлого батька відкривають молодика людські цінності шляхом пізнання східної та європейської філософії буття. ТК ПІЗНАННЯ містить дві значущі характеристики: ДОСВІД ІНШОГО і ВЛАСНИЙ ДОСВІД, де перший – батьківська філософія, яка співвідносить розвиток людини зі становленням ідеального терориста, а другий – переживання / оцінювання подій свого життя, що узагальнюються в бажанні бути передусім людиною: *Avant d'être un modèle d'Irakien, je me soucie d'être un modèle d'homme* (ibid., 111). Якщо в ТК ДОСВІД ІНШОГО ідея людської сутності імпліцитно апелює до дотримання догм, нав'язаних соціально-політичним устроєм Іраку, то ТК ВЛАСНИЙ ДОСВІД структурується здебільшого на основі таких ключових понять, як: людина, щастя, свобода, життя, смерть.

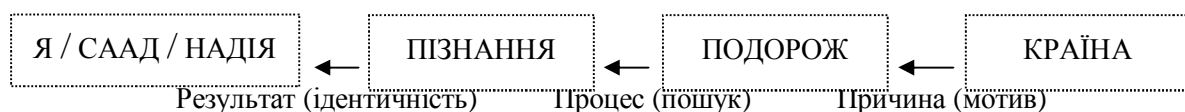

Рис. 1.6. Схема розгортання ТК ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ

З огляду на трьохкомпонентну структуру ТК ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ в романі « Ulysse from

Bagdad » ми співвідносимо мотив пошуку ідентичності, безпосередньо процес його реалізації і пошуковий результат, із відповідниками в сценарній побудові тексту: зав'язка (мотив, причина), кульмінація (дія, процес) і розв'язка (результат, ідентичність).

Водночас комунікативна динаміка розгортання ТК становить окремих інтерес для науковців, адже ТК як ментальні утворення, що актуалізуються в тексті через мовні знаки, несуть в собі певний "згусток" інформації, який передається під час прочитання чи аналізу тексту, а отже мають комунікативну властивість. ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ, що становить складну єдність різнорівневих ТК, є згорнутою системою мовленнєвих актів, які забезпечують інформативність, смислове навантаження і інтерпретативну варіативність тексту.

Третій крок полягає у вивченні комунікативних особливостей розгортання ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ, які реалізуються в межах комунікативної інтеракції персонажів (що у ширшому розумінні терміну можна розцінювати як безпосередню умову розгортання ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ, бо саме завдяки КІ з Іншим і своїм Я відбувається процес осягнення людиною чужої і власної ідентичності, спрямований на отримання головного повідомлення від спілкування – сутність Я та / чи Іншого), авторської імплікації в конструюванні комунікативності твору і контексту в цілому (розкриття авторської наративної ідентичності, окреслення його Я в автобіографічному тексті). ТК як ментальні утворення, що актуалізуються в тексті через мовні знаки, несуть в собі певний "згусток" інформації, який передається під час прочитання чи аналізу тексту, а отже мають комунікативну властивість. ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ, що становить складну єдність різнорівневих ТК, є згорнутою системою мовленнєвих актів (комунікативних макроактів за Д. Мангено [Maingueneau 2010, с. 24]), які забезпечують інформативність, смислове навантаження і інтерпретативну варіативність тексту.

Висновки проведеної розвідки полягають у тому, що ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ можна досліджувати як концептуальне втілення авторського художнього сценарію, що розгортається в площині не лише одного тексту, а й в межах прозового творчого доробку Е.–Е. Шмітта. Отримані **результати** дослідження ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ сприяють глибшому розумінню загальної концептосфери творів Е.–Е. Шмітта як вагомої частини французької літератури сьогодення, його мовної особистості та індивідуальної картини світу. Окрім цього, запропоновані методи вивчення ТК становлять **перспективу** вивчення ТК французької прози в цілому в рамках когнітивної лінгвістики, лінгвопоетики та комунікативної прагматики.

Література

- Андрієвська В.В. Концепт АНТИЛЮДИНА у французькій драматургії абсурдизму: структура, семантика, прагматика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Андрієвська Вікторія Валеріївна. – К., 2010. – 268 с. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж : ВГУ, 1996. – 103 с. Буцикіна Н.С. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти внутрішнього мовлення персонажів (на матеріалі художньої прози Ф. Моріака): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Буцикіна Надія Євгенівна. – К., 2004. – 256 с. *Великородных О.В.* Концептуалізація життя в індивідуально-авторській картині мира Ф. Саган / О. В. Великородных // Международный конгресс по когнитивной лингвистике, 26–28 сентября 2006 г.: тезисы докл. – Тамбов, 2006. – С. 98–100. *Жинкин Н.И.* Речь как проводник информации: [монография] / Н.И. Жинкин. – М.: Наука, 1982. – 158 с. *Істоміна О.М.* Лінгвальне втілення концепту СПОЖИВАННЯ у французькому соціально-критичному романі другої половини ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Істоміна Олена Миколаївна. – К., 2010. – 277 с. *Кагановська О.М.* Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики ХХ ст.): дис. ... доктора філол. наук: 10.02.05 / Кагановська Олена Марківна. – К., 2003. – 502 с. *Каратєєва Г.М.* Текстовий концепт ПОДРОЖ у французькій постмодерністській прозі (на матеріалі творів Ле Клезіо): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Каратєєва Ганна Михайлівна. – К., 2008. – 298 с. *Ніконова В.Г.* Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра: [монографія] / В.Г. Ніконова. – Д.: Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с. *Чернявская В.Е.* Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия: [учеб. пособ.] / В. Е. Чернявская. – М.: Наука, 2006. – 133 с. *Blanckeman B.* Le Roman Français au Tournant du XXIème siècle / B. Blanckeman, A. Mura-Brunel, M. Dambre. – P.: Presses Sorbonne Nouvelle, 2004. – 476 p. *Maingueneau D.* Manuel de linguistique pour les textes littéraires / D. Maingueneau. – P.: Armand Colin, 2010. – 358 p.

Довідкова література

- Dictionnaire Le Petit Larousse illustré 2008* [sous la direction de M.–L. Cuq]. – P.: Larousse, 2007. – 1814 p. *Dictionnaire Le Petit Robert.* Version électronique [Електронний ресурс]. – P.: Dictionnaires Le Robert; Bureau van Dijk, Éditions électroniques, 1999. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги : 2xCD-ROMdrive. – Назва з титул. екрану.